

CÁC QUY ĐỊNH VỀ TRỌNG TÀI TRỰC TUYẾN TRONG LUẬT TRỌNG TÀI THƯƠNG MẠI

ĐÀO XUÂN THỦY*

Hiện nay, Việt Nam đang góp ý, sửa đổi, bổ sung Luật Trọng tài thương mại năm 2010, bởi do trọng tài trực tuyến chỉ mới ở những bước đầu phát triển và còn gặp phải nhiều khó khăn khi các vấn đề chưa được quy định rõ ràng, gây khó khăn trong việc áp dụng vào thực tiễn. Bài viết nêu lên bối cảnh triển vọng phát triển trọng tài trực tuyến ở Việt Nam thời gian qua và các quy định của pháp luật hiện hành về trọng tài trực tuyến, từ đó, đề xuất bổ sung, hoàn thiện pháp luật trọng tài thương mại nhằm thúc đẩy việc áp dụng trọng tài trực tuyến tại Việt Nam trong thời gian tới.

Từ khóa: Trọng tài trực tuyến; quy định; Luật Trọng tài thương mại năm 2010.

Currently, in Vietnam, the Law on Commercial Arbitration 2010 is under the process of amendment and supplementation. Online arbitration is just in the early stages of development and still faces several difficulties since related issues are not clearly regulated, making it difficult to apply in practice. The article presents the prospects for development of online arbitration in Vietnam recently and the current legal provisions on online arbitration, thereby proposing some solutions to supplement and improve the law on commercial arbitration for better application of online arbitration in Vietnam in the near future.

Keywords: Online Arbitration; regulations; Law on Commercial Arbitration 2010.

NGÀY NHẬN: 08/01/2024

NGÀY PHẢN BIỆN, ĐÁNH GIÁ: 07/02/2024

NGÀY DUYỆT: 18/3/2024

DOI: <https://doi.org/10.59394/qlnn.338.2024.798>

1. Đặt vấn đề

Thế kỷ XXI đang chứng kiến một sự bùng nổ về số lượng người sử dụng mạng internet trên toàn thế giới. Phương thức tiếp cận, xử lý và giải quyết vấn đề ngày nay đã thay đổi dần từ trực tiếp sang gián tiếp thông qua các môi trường mạng (môi trường điện tử). Các phương thức giải quyết tranh chấp trực tuyến xuất hiện và ngày một phát triển. Trong các phương thức giải quyết tranh chấp trực tuyến, trọng tài trực tuyến đang ngày càng trở nên quen thuộc hơn trên thế giới.

Tuy nhiên, tại Việt Nam, trọng tài trực tuyến chỉ mới ở những bước đầu phát triển và còn gặp phải nhiều khó khăn do những vấn đề pháp lý khi các quy định còn chưa rõ ràng, cụ thể. Chính vì vậy, trong điều kiện đang góp ý, sửa đổi, bổ sung Luật Trọng tài thương mại Việt Nam, cần sớm hoàn thiện pháp luật về trọng tài thương mại nhằm thúc đẩy việc áp dụng trọng tài trực tuyến tại Việt Nam trong thực tiễn.

* ThS, Trường Đại học Ngoại thương

2. Triển vọng phát triển trọng tài trực tuyến tại Việt Nam

Giải quyết tranh chấp bằng trọng tài trực tuyến gắn liền với sự ra đời của phương thức giải quyết tranh chấp trực tuyến (Online Dispute Resolution - ODR). Vào năm 1996, những bài báo đầu tiên về ODR đã xuất hiện trên các tạp chí về luật. Vào thời điểm này, đã xuất hiện những dự đoán về khả năng xảy ra tranh chấp trong môi trường điện tử (môi trường mạng, môi trường trực tuyến) và một số nghiên cứu về phương thức giải quyết tranh chấp mới được triển khai¹. Trong xu thế đó, phương thức giải quyết tranh chấp bằng trọng tài trực tuyến đã xuất hiện, phát triển và được áp dụng tại nhiều quốc gia trên thế giới.

Tại Việt Nam, sự “bùng nổ” của cuộc cách mạng công nghiệp 4.0 cũng khiến cho chủ đề giải quyết tranh chấp trực tuyến được quan tâm². Tư tưởng giải quyết tranh chấp bằng trọng tài trực tuyến đã xuất hiện nhưng ứng dụng như thế nào vẫn còn rất dè dặt trong thực tế do còn lo ngại đến tính hợp pháp của các giai đoạn trong quá trình tố tụng trọng tài. Ví dụ, giá trị pháp lý của dữ liệu điện tử đã thừa nhận nhưng trong quá trình giải quyết tranh chấp, từ đưa đơn khởi kiện đến ra phán quyết vẫn hoàn toàn là văn bản giấy, chưa có phương thức nộp đơn trực tuyến, gửi hồ sơ trực tuyến cũng như họp trực tuyến³. Chính vì vậy, thực tiễn áp dụng trọng tài trực tuyến ở Việt Nam vẫn còn khá khiêm tốn so với tiềm năng. Cụ thể, tại Trung tâm Trọng tài quốc tế Việt Nam (VIAC), đến năm 2021, chỉ có 2 phiên xét xử trọng tài được thực hiện hoàn toàn trên nền tảng trực tuyến, 12 phiên xét xử hỗn hợp cả trực tiếp và trực tuyến đã được thực hiện thông qua các phương thức được hỗ trợ bởi VIAC⁴. Năm 2022, VIAC cũng ghi nhận hơn 460 buổi họp và phiên họp giải quyết tranh chấp được triển khai qua hình thức trực tiếp tại chỗ, trực tuyến hoặc kết hợp cả hai phương thức này⁵. Điều này có thể xuất phát

từ việc phải tuân thủ các bảo đảm về thủ tục đến áp đặt những ràng buộc nhất định đối với quá trình giải quyết tranh chấp.

Về chủ trương, chính sách của Đảng, Nghị quyết số 23-NQ/TW ngày 22/3/2018 của Ban Chấp hành Trung ương về định hướng xây dựng chính sách phát triển công nghiệp quốc gia đến năm 2030, tầm nhìn đến năm 2045 đã đưa ra quan điểm chỉ đạo về việc ứng dụng công nghệ thông tin vào phát triển đất nước trong thời kỳ hội nhập, trong đó có việc ứng dụng trong lĩnh vực tư pháp.

Về hạ tầng công nghệ, nền tảng công nghệ cơ bản đáp ứng đủ điều kiện để áp dụng giải quyết tranh chấp bằng trọng tài qua môi trường điện tử. Cơ sở hạ tầng ở Việt Nam ngày càng được chú trọng với sự phát triển của mạng quốc gia IPv6 (Giao thức mạng Internet thế hệ 6) thay thế cho mạng IPv4 (Giao thức mạng Internet thế hệ 4) và việc triển khai dịch vụ 4G LTE của các nhà cung cấp mạng. Theo Báo cáo Chỉ số Thương mại điện tử Việt Nam 2023, về việc sử dụng các công cụ như Viber, WhatsApp, Skype, Messenger trong công việc của doanh nghiệp, có 100% doanh nghiệp tham gia khảo sát cho biết đều có sử dụng các nền tảng này, 40% doanh nghiệp cho rằng việc đầu tư vào hạ tầng công nghệ có vai trò quan trọng đối với hoạt động kinh doanh của doanh nghiệp⁶.

Về nguồn nhân lực, trình độ công nghệ của nguồn nhân lực đang ngày một nâng cao. Hiện tại, 100% các nhà trường đại học, cao đẳng và đào tạo nghề có môn tin học đại cương, tin học ứng dụng. Theo Báo cáo Chỉ số thương mại điện tử năm 2023 cho thấy, có tới 69% doanh nghiệp tham gia khảo sát có tuyển dụng ưu tiên đối với nhân sự có kỹ năng hoặc được đào tạo về công nghệ thông tin và thương mại điện tử trong năm 2022 (cao hơn một chút so với tỷ lệ 64% năm 2021)⁷.

Bên cạnh những điều kiện quan trọng

trên, người dân Việt Nam khá cởi mở với những điều mới mẻ, đặc biệt là luôn theo kịp những xu hướng mới của thế giới. Đây cũng là yếu tố quan trọng để giúp việc đưa những nền tảng công nghệ vào sử dụng khi giải quyết tranh chấp quốc tế bằng trọng tài và tạo sự lan truyền rộng rãi trên cả nước.

3. Các quy định của pháp luật Việt Nam về trọng tài trực tuyến

Thứ nhất, hình thức thỏa thuận trọng tài.

Dù là giải quyết tranh chấp bằng trọng tài truyền thống hay trọng tài trực tuyến thì cũng phải được các bên trao thẩm quyền. Vấn đề là các quy định của pháp luật thực định chưa có quy định về thỏa thuận trọng tài cho việc giải quyết trực tuyến nên về cơ bản hai hình thức đều dựa trên thỏa thuận trọng tài truyền thống theo quy định trong *Luật Trọng tài thương mại* năm 2010. Một thỏa thuận trọng tài hợp pháp khi bảo đảm được cả về mặt nội dung và hình thức. Về hình thức, thỏa thuận trọng tài theo quy định tại khoản 2 Điều 16 *Luật Trọng tài thương mại* năm 2010 phải được xác lập dưới dạng văn bản. Các hình thức thỏa thuận được coi là xác lập dưới dạng văn bản như trao đổi giữa các bên bằng telegram, fax, telex, thư điện tử và các hình thức khác theo quy định của pháp luật.

Như vậy, có thể thấy, nếu thỏa thuận được xác lập qua các hình thức trực tuyến như telegram, telex, thư điện tử thì cũng sẽ được công nhận bằng văn bản, là một thỏa thuận trọng tài hợp pháp. Điều này thể hiện rằng, pháp luật Việt Nam thừa nhận giá trị pháp lý của các thông điệp dữ liệu điện tử có giá trị tương đương văn bản và giá trị pháp lý của chữ ký điện tử nhằm xác nhận người ký thông điệp dữ liệu và xác nhận sự chấp thuận của người đó với nội dung thông điệp dữ liệu được ký. Đây là yếu tố quan trọng để xây dựng cơ chế của giải quyết tranh chấp trực tuyến nói chung và cơ chế của trọng tài qua môi trường điện tử nói riêng. Việc nộp

đơn khởi kiện và tài liệu, chứng cứ của phương thức này đều thông qua phương tiện điện tử, các bên không cần phải gặp mặt trực tiếp trong quá trình giải quyết tranh chấp.

Tuy nhiên, trong trường hợp thỏa thuận trọng tài được xác lập dưới hình thức browse-wrap hoặc click-wrap có thể bị tuyên vô hiệu (do không phải được xác lập bằng các hình thức như telegram, fax, telex, thư điện tử được quy định tại khoản 2 Điều 16 *Luật Trọng tài thương mại* năm 2010)⁸. Vì vậy, phán quyết trọng tài được tạo ra bởi trọng tài qua môi trường điện tử sẽ không thể thi hành. Ngoài ra, cũng có sự lo ngại khi thỏa thuận trọng tài được lập bằng hình thức điện tử sẽ thiếu vắng tính chắc chắn và bền vững, ít đáng tin, dễ dàng bị đột nhập và thay đổi thỏa thuận trọng tài cũng sẽ vướng phải cản trở tương tự, dẫn đến nguy cơ không thể thi hành trên thực tế.

Thứ hai, gửi đơn kiện, bản tự bảo vệ và các tài liệu.

Luật Trọng tài thương mại năm 2010 không có quy định về việc gửi đơn khởi kiện và các tài liệu, chứng cứ kèm theo bằng phương tiện điện tử. Tại Điều 12 chỉ có quy định Trung tâm trọng tài hoặc Hội đồng trọng tài có thể gửi thông báo cho các bên bằng các phương tiện điện tử. Tham khảo Quy tắc tố tụng trọng tài của Trung tâm Trọng tài quốc tế Việt Nam (VIAC), Trung tâm Trọng tài quốc tế Hà Nội (HIAC) và một số trung tâm trọng tài tại Việt Nam cũng không quy định các bên tranh chấp có thể gửi đơn khởi kiện và các tài liệu, chứng cứ kèm theo đến Trung tâm trọng tài bằng các phương tiện điện tử⁹.

Ngoài ra, các quy định về bản tự bảo vệ và việc gửi bản tự bảo vệ; đơn kiện lại của bị đơn; rút đơn khởi kiện, đơn kiện lại, sửa đổi, bổ sung đơn khởi kiện, đơn kiện lại quy định trong *Luật Trọng tài thương mại* năm 2010 và Quy tắc tố tụng trọng tài của các trung tâm trọng tài nêu trên cũng không có quy

định nào về việc các bên có thể gửi bằng phương tiện điện tử. Khi đó, các bên có thể gửi hồ sơ khởi kiện điện tử và các tài liệu điện tử khác tới trung tâm trọng tài hay không hoàn toàn phụ thuộc vào việc trung tâm trọng tài có chấp nhận và có xây dựng hệ thống tiếp nhận hay không, đồng thời vẫn phải đối mặt với nỗi lo về tính hợp pháp trong trình tự tố tụng trọng tài.

Thứ ba, phiên họp giải quyết tranh chấp.

Hiện tại, các quy định về phiên họp trọng tài đều được quy định tại “Chương VIII: Phiên họp giải quyết tranh chấp” của Luật Trọng tài thương mại năm 2010. Tuy nhiên, ở đây chỉ đề cập các yếu tố của phiên họp, như chuẩn bị, thành phần, thủ tục... mà không đề cập đến hình thức của phiên họp này. Mặt khác, các trung tâm trọng tài ở Việt Nam chưa ban hành quy tắc tố tụng dành riêng cho việc giải quyết tranh chấp bằng trọng tài qua môi trường điện tử, mặc dù cũng đã có nhắc đến hình thức phiên họp trong quy tắc tố tụng của các trung tâm này. Chẳng hạn, Quy tắc VIAC Việt Nam quy định: “Hội đồng Trọng tài có thể tiến hành phiên họp giải quyết vụ tranh chấp bằng hình thức teleconference, video-conference hoặc các hình thức thích hợp khác nếu các bên có thỏa thuận”. Quy tắc HIAC quy định: “Hội đồng Trọng tài có thể tiến hành phiên họp giải quyết vụ tranh chấp bằng hình thức trực tuyến (online) thông qua trang chủ của HIAC”¹⁰.

4. Hoàn thiện pháp luật trọng tài thương mại Việt Nam nhằm thúc đẩy việc áp dụng trọng tài trực tuyến tại Việt Nam trong thời gian tới

Để phát triển giải quyết tranh chấp bằng trọng tài trực tuyến, trước hết cần hoàn thiện pháp luật về trọng tài thương mại Việt Nam.

Một là, pháp luật ghi nhận và đưa ra quy định về phương thức giải quyết tranh chấp bằng trọng tài trực tuyến.

Giải quyết tranh chấp bằng trọng tài trực

tuyến đã xuất hiện tại Việt Nam và ít nhiều đã được lý giải trên cơ sở các quy định hiện hành, tuy nhiên, vẫn còn rất nhiều lo lắng khi áp dụng và dè chừng ở các doanh nghiệp. Chính vì vậy, pháp luật Việt Nam cần phải quy định bổ sung thêm tại Điều 3 về giải thích từ ngữ của Luật Trọng tài thương mại năm 2010 như sau: “Trọng tài trực tuyến là phương thức giải quyết tranh chấp bằng trọng tài mà quá trình giải quyết tranh chấp diễn ra một phần hoặc toàn bộ trên môi trường mạng, có sử dụng các phương tiện điện tử, công nghệ”.

Hai là, pháp luật cần sửa đổi quy định về hình thức của thỏa thuận trọng tài.

Luật Trọng tài thương mại đã có nhiều tiến bộ trong việc mở rộng tiêu chí xác định hình thức thỏa thuận trọng tài trong bối cảnh công nghệ đang phát triển với tốc độ nhanh chóng và hình thức văn bản truyền thống đã giảm đi trong xã hội. Tuy nhiên, vẫn còn tình trạng máy móc áp dụng quy định cứng về điều kiện thể thức của thỏa thuận như phải có chữ ký của các bên, hợp đồng phải có bản gốc, phải có văn bản ủy quyền thể hiện rõ thẩm quyền của người ký thỏa thuận trọng tài... Vì vậy, cần bổ sung rõ hơn về các hình thức thỏa thuận là văn bản. Cơ sở cho đề xuất là tiếp thu tinh thần của Luật Mẫu về Trọng tài thương mại quốc tế của Ủy ban Liên hiệp quốc về Luật Thương mại Quốc tế (UNCITRAL) và sửa đổi như sau: “Các hình thức Thỏa thuận được coi là văn bản nếu nó nằm trong một văn bản được các bên ký kết hoặc bằng sự trao đổi qua thư từ, telex, telegrams hoặc các hình thức trao đổi viễn thông khác mà ghi nhận thỏa thuận đó có thể do một bên đưa ra và bên kia không phủ nhận”.

Ba là, pháp luật cần bổ sung quy định về việc giao nhận các thông báo, tài liệu bằng dữ liệu điện tử.

Một trong những tiện lợi của giải quyết tranh chấp bằng trọng tài trực tuyến so với

phương thức truyền thống là sự nhanh chóng, thuận tiện biểu hiện qua việc giao nhận các tài liệu thông qua phương tiện điện tử. Tuy nhiên, tại Điều 30 *Luật Trọng tài thương mại* năm 2010 không có quy định về việc gửi đơn khởi kiện và các tài liệu, chứng cứ bằng phương tiện điện tử. Điều này cũng cần quy định ghi nhận rõ trong *Luật* để tạo tiền đề cho các trung tâm trọng tài triển khai việc áp dụng. Theo đó, bổ sung thêm quy định như sau: “Các bên có thể gửi đơn kiện, bản tự bảo vệ, đơn kiện lại, bản tự bảo vệ đối với đơn kiện lại, các tài liệu, chứng cứ khác dưới hình thức dữ liệu điện tử đến Trung tâm trọng tài thông qua nền tảng trọng tài trực tuyến hoặc nền tảng tiếp nhận dữ liệu điện tử khác theo quy định của trung tâm trọng tài”.

Bốn là, pháp luật cần bổ sung quy định về hình thức của phiên họp trọng tài.

Tại Điều 55 *Luật Trọng tài thương mại* năm 2010 quy định về trình tự, thủ tục phiên họp giải quyết tranh chấp chưa có quy định về phiên họp trực tuyến mà trao quyền cho các trung tâm trọng tài tự xây dựng trong quy tắc tố tụng. Hiện nay, một số trung tâm trọng tài như VIAC, HIAC đã quy định về phiên họp giải quyết tranh chấp trực tuyến thông qua một số hình thức như teleconference, video-conference hoặc các hình thức thích hợp khác. Tuy nhiên, để thừa nhận và áp dụng chung trong phạm vi cả nước, cần bổ sung thêm điều khoản về phiên họp giải quyết tranh chấp trực tuyến, cụ thể là: “Trừ trường hợp các bên có thỏa thuận khác, phiên họp giải quyết tranh chấp có thể được tiến hành bằng hình thức teleconference, video-conference hoặc các hình thức khác”.

Trong bối cảnh sửa đổi *Luật Trọng tài thương mại*, một số đề xuất nêu trên chưa thể bao quát hết nhưng việc sửa đổi, bổ sung thêm các quy định về trọng tài trực tuyến sẽ phần nào thúc đẩy việc ứng dụng công nghệ hiệu quả hơn trong phương thức trọng tài

nói riêng cũng như trong lĩnh vực tư pháp nói chung□

Chú thích:

1. E. Katsh, “Dispute Resolution in Cyberspace”, 28 Conn. L. Rev. (1996) 953; E.C. Lide, “ADR and Cyberspace: The Role of Alternative Dispute Resolution in Online Commerce, Intellectual Property and Defamation”, 12 Ohio St. J. On Disp. Resol., 1996, tr. 193.

2. Chu Thị Hoa. *Nhu cầu phát triển và các yếu tố ảnh hưởng đến phương thức giải quyết tranh chấp bằng trọng tài và hòa giải trực tuyến*. Tạp chí Nghiên cứu Lập pháp số 24 (448), tháng 12/2021.

3. Điều 4, Điều 10 *Luật Giao dịch điện tử* năm 2005, Điều 99 *Bộ luật Tố tụng hình sự* năm 2015.

4. Nguyễn Thị Thu Trang. *Những khó khăn trong việc giải quyết tranh chấp bằng trọng tài trực tuyến tại Việt Nam/Tham luận tại Hội thảo trong khuôn khổ Đề tài nghiên cứu khoa học cấp Bộ năm 2020 thuộc Chương trình “Những vấn đề pháp lý mới phát sinh trong tư pháp quốc tế và trong khuôn khổ Hội nghị Lahay về Tư pháp quốc tế”* theo Quyết định số 1447/QĐ-BTP ngày 28/6/2019 của Bộ trưởng Bộ Tư pháp.

5. Báo cáo Thường niên của VIAC năm 2022.

6, 7. Hiệp hội Thương mại điện tử Việt Nam. Báo cáo *Chỉ số Thương mại điện tử Việt Nam năm 2023*.

8. *Trọng tài thương mại và cách mạng công nghiệp 4.0: Thỏa thuận trọng tài được xác lập bằng truy cập website (browse-wrap) và nhấp chuột (click-wrap) - Giá trị pháp lý và thực tiễn áp dụng*. <https://www.viac.vn>, ngày 18/01/2021.

9. Tham khảo Quy tắc tố tụng trọng tài của VIAC, HIAC và một số trung tâm trọng tài khác.

10. Điều 25 của Quy tắc tố tụng trọng tài của Trung tâm Trọng tài Quốc tế Việt Nam (VIAC) và Điều 26 Quy tắc tố tụng trọng tài của Trung tâm trọng tài quốc tế Hà Nội (HIAC).

Tài liệu tham khảo:

1. *Luật Trọng tài thương mại Việt Nam* năm 2010.

2. *Luật Mẫu về Trọng tài thương mại quốc tế của Ủy ban Liên hiệp quốc về Luật Thương mại Quốc tế (UNCITRAL)*. <https://uncitral.un.org>